پۆل ریکۆر:
لە بەر رۆشنایی کاری هونەری، خۆم دەخوێنمەوە

و:عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا

بەشی دووەم

پۆل ریکۆر کۆمەڵێک کار لە سەر هەر یەک لە فینۆمینۆلۆژیای (هۆسرەل) و وجودییەتی (جابیریل مارسیل) و (کارل یاسبرز) دەکات و لە بەشی دووەمی (فەلسەفەی ویست) هەوڵیداوە چەمکی (شیانی نزیکبوونەوە لە هەڵە) دیاری بکات، وەک چۆن لە بەشی یەکەمدا قسەی لە مەسەلەی ئیرادە و نائیرادە کردووە، بەڵام لە بەشی سێیەم لێکدانەوەی بۆ رەمزییەتی شەڕ کردووەو لە راڤەکردنی ئەفسانەکانەوە رەمزییەتی سەرەتایی لە هەر یەک لە توانا، یـان شـیانی و هەڵـە، یـان گونـاح دەخاتە روو، هەروەها پێیوایە هەمیشە رەمز شـتێکی تەنکـەو مانـای نـاوەکی ئاشـکرا دەکـات، راسـتە (مـارکس) وەک راستییەکی ساختە و نادروست مامەڵە لەگەڵ رەمز دەکات، بەڵام ریکۆر پێیوایـە مانـای رووکـەش و یەکـەم و حـەرفی مانایەکی ساختە نییە، بەڵکو تاکە هۆکارێکی گەیشتنە بە مانای نـاوەکی، بـەمجۆرە ریکـۆر دێـت لـە رەمـزەوە دەسـت پێدەکات و پێیوایە پرۆسەی تەفسیرکردن بریتییە لە کردنەوەی کۆدی مانای ناوەکی لە نێو مانای رووکەشـدا و پاشـان ئاشکرا کردنی ئاستەکانی مانا کە دەکەونە نێو مانای یەکەم و حەرفییەوە، هەروەها ریکۆر تێگەیشتنی بونیادگەرانـە بـۆ زمان رەت دەکاتەوە بەو پێیەی کە زمان لەو تێگەیـشتنەدا تەعبیرکردنـە لـە سیـستەمێکی داخـراوی پەیوەندییـەکان و دەلالەت لە شتێکی دەرەوەی خۆی ناکات ئەوەشی لە رێگەی شیکردنەوەکانی بۆ دەروون، زمان، هیرمینۆتیکا و کێشەکانی مێژوو و حەقیقەتی مێژوونووس و سیاسەت و پەروەردە و ئایین خستۆتە روو.

بە مانایەکی دیکە (ریکۆر) لە هیرمینۆتیکای رەمز و ئەفسانەوە دەسـتی پێکـردووە و پاشـان بـەرەو هیرمینۆتیکـای دەق هەنگاوی نـاوەو دواجـار بـەرەو هیرمینۆتیکـای کـردە بۆتـەوە، تـا گەیـشتۆتە ئـەخلاق و ئـەو سیاسـەتەی کـە توانـای بەرپەچدانەوەو رەخنەگرتنی ئەو بوونەوەرە بۆش و کڵۆڵەی هەیە کە بە مرۆڤ ناودەبرێت... لەگەڵ ئەوەی کە پێیوایـە مرۆڤ بوونەوەرێکی لاواز و کڵۆڵە، بەڵام دەڵێت لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر توانی بە سەر تەگەرە بنەڕەتییەکەیدا زاڵ ببێت و بتوانێت خۆی بێت، لە توانایدایە ببێتە خاوەن هێز.

لە رێگەی کتێبی فەلسەفەی ئیرادە بۆمان دەردەکەوێت کە مرۆڤ لای (ریکۆر) هەر تەنها بوونەوەرێکی سادە نییە، بەڵکو بوونەوەرێکە بەردەوام ملکەچی ئیرادە و نائیرادەیە، بوونەوەرێکە هەرگیز لەگەڵ خودی خۆی هـەڵناکات، بوونەوەرێکـە بەردەوام قابیلەتی هەڵەی لێ رەچاو دەکرێت، ئەوەش ئەسڵی پوچەڵ و لاوازی مرۆڤمان بیر دەخاتەوە.

پ/ وایدانێ هەرچی نووسیوتەو تەعبیرت لێکردووە، بە نیسبەت ئەو مەسەلەیەی کە ئێمە خستمانە روو گرنگیەکی گەورە لەخۆ دەگرێت، من لەو بڕوایەدا نیم هەر یەک لەو دوو لایەنەی کە -بە پێی وەسفی تۆ- بڕیاری راستی و هەڵەی لە سەر بدرێت، بەڵام من وایدەبینم هەر یەک لەو دوو رێرەوە دەشێ بە شێوەیەکی گەورەتر لە کاتێکی دیاریکراودا بە ئاراستەی دیکە جەختی لێبکەینەوە.

-ریکۆر: دوور لە گوتنی راستی، ئەو دوو رێڕەووە هەڵەی ئەویدیکەیان، دەمەوێت بڵێم لە نێوان ئەو بە تەوەرە بوونەدا شیعر دروست دەبێت.. لە لایەک لە سەر شیعر پێویستە کە ئاستەکانی ئەزموونی مرۆیی بدوێنێت، ئەو ئەزموونەی کە بەر رەخنەگرتن دەکەوێت، لە لایەکی دیکەش پێویستە لـە رێگـەی پەیوەندییـەکانی لەگـەڵ شـتەکان و واقیـع بـە نێـو ئازادییەکانی زماندا گوزەر بکات، ئەوە بۆ خۆی بەرەو زیـاد بـوونی بۆشـایی نێـوان زانـست و شـتەکانمان دەکاتـەوە، بەمجۆرە شیعر لە نێوان ئەو دوو رێڕەوەدا گرێ دراوە.

پ/ رەنگە ئەوە گفتوگۆیەکی پێویست بخاتەوە.

-ریکۆر: بەڵێ، ئەگەر بۆ نموونە گوتمان شیعری رۆمانسی لە سەدەی نۆزدەدا ئەولەویەتی تەعبیرکردنی هەستە مرۆییەکانی پێبەخشی بین، مەبەستم تەنها هەستە ئاساییەکان نییە، بەڵکو ئەو هەستە ناسک و تایبەتەیە کە لە رێگەی دووبارە خەڵقکردنەوەی زمانەوە (بەو مانایەی کە شیعرە) بەرجەستە دەبێت. بەڵام دوای ئەوە، واتە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەداو دوای "مالارمێ" لەگەڵ پشتگوێخستنی تەواوی ئەزموونی مرۆییدا جۆرێکی دیکە لە ئەزموونگەری زمان دەبینرێت، واتە لێرەدا زمان لەخۆیدا ئامانجێکی دەپێکا، هەڵبەتە لێرەدا لێپرسراوێتیەکە دەکەوتە سەر شاعیرو شاعیر هەوڵیدەدا زمان لە ناپاکی شتەکان و واقیع ئازاد و سەربەست بکات، ئەگینا ئەوەی کە رێگە دەگرێت لەوەی شیعر هەبوونی خۆی هەبێت –بە پێی بیرکردنەوەی خۆم- پارێزگاری کردنی ئەو گفتوگۆ کردنەی نێوان وەزیفەی تەعبیری زمان و وەزیفەی ئەزموونگەرییانەی زمانە.

پ/ ئایا لەم چوارچێوەیەدا دەشێ فەلسەفە ستەم لە شیعر بکات- بەشێوەیەک کە ئازار بە خودی شیعر بگەیەنێت؟. لێرەدا ئاماژە بە بونیادگەری دەدەم ئەگەرچی لەم ساتەوەختەدا کەمخوێنە، بەڵام ئامادەگییەکەی هەر لە بەر چاوە، من پێموایە کە بونیادگەری جێکەوتەی لە سەر وێنا کردنی نووسەران بە سەر خودی خۆیانەوە داناوە. ئەوەش پاڵیان پێوە دەنێت جەخت لە سەر یەکێک لە لایەنەکانی پەیوەندی دیالێکتیکی بکەن کە لە بارەی بونیادگەرییەوە دەدوێت، واتە جەخت کردنەوە لە سەر خەسڵەتی نەگوێزانەوەدا (non-referential) یان خەسڵەتێک کە لە سەر گوێزانەوەی خودی بوەستێت (self-referential) لە سەر حیسابی خەسڵەتەکانی گواستنەوەدا.

-ریکۆر: بەڵێ بەڵێ، ئەو گرفتە دەبێت چاوی پێدا بخشێنینەوە، لە کاتێکدا هەندێک لە رەخنەگران دەڵێن زمان لە شیعردا گواستنەوەئامێز نییە، ئەگەرچی تێڕوانینیشیان گوازستنەوەئامێز بێت، یان گوێزانەوەئامێزیش نەبێت، بەڵام ئەو تێڕوانینە تا رادەیەکی زۆر بەرتەسکە، گواستنەوەئامێزی-وەک وێنای دەکەن- بەو شتانەوە بەندن کە لە ژیاندا هەن، یان بەو هەموو شتانەی بە بیرکردنەوەی زانستییەوە بەندن.

ئەو شێوە دەرخستنە چەمکی هەڵە بەرهەم دێنێت و بە هێزی دەکات، مەبەست ئەوەیە کە ئەوە تەنها واقیعە دەشێ دەستی لێبدرێت، بەڵام ئەگەر پێشبینی ئەوەمان کرد کە ئاستێکی دیکەی واقیع لێرەدا هەیە تەنها هەر شیعر دەتوانێت پیگاتێ و تەعبیری لێبکات، کاتێک کە مەسەلەی پەکخستنی گواستنەوەکاری دەبێتە هەنگاوی یەکەم، لە رێگەیەوە دەتوانین پەیوەندی نێوانمان و نێوان شتە ئاساییەکان بپچڕین، لێرەدا باشترە بەرەو رووی ئازادی زمان بگەڕێینەوە، دووبارە گوازستنەوە (سەرچاوە) (referentiality) ئاراستە بکەین و بەرەو رووی شێوەکانی دیکەی ئەزموون، بەو مەرجەی کە قوڵتر و ریشەدار ترە پاڵی پێوە بنێین.

پ/ ئەوەیان بە سەر گێڕەرەوەدا جێبەجێ دەبێت،کاتێک گێڕەرەوە چیرۆکەکەی دەگێڕێتەوە ئەو هاوکێشە بچوکەی کە لە هەمان کاتدا وا لە چیرۆکەکەی دەکات بێتە چیرۆکێکی حەقیقی یان نا حەقیقی گێڕەرەوە جێبەجێ دەکات. بەڵام چۆنێتی تایبەت لە رێگەی شیعر و ئەدەبەوە کار لە پەکخستنی مەسەلەی گواستنەوە دەکات، نەک هەڵبژاردنی گواستنەوە.

-ریکۆر: بەڵێ تۆ لە خستنە رووی ئەو مەسەلەیە راستی، بەڵام نازانم تا چەند لەگەڵ من تەبای لەوەی کە دەڵێم من شیعر هەر تەنها وەک شێوەیەکی زمانەوانی کێش و سەروادار نابینم، بەڵکو لە چوارچێوەیەکی بەرفرەوانتری دەبینم وەک چیرۆکێکی لیریکی، لە لایەکی دیکە بە خەیاڵکردنی گێڕانەوەئامێز بۆ خۆی شیعرە، واتە چنینی تایبەت لە هەر چیرۆکێکدا خۆی تەنها داهێنانی خەیاڵدا هەڵدەگرێتەوەو لەوێوە دنیایەکی تایبەت بە خەیاڵ دەخاتە روو، بەو مانایە چیرۆک شیعرییەتی لەوەدا کورت ناکرێتەوە چونکە نووسینێکی رێکخراوە.

پ/ باشە ژمارەیەک لە شاعیرانی هاوچەرخ لەم ساڵانەی کۆتایی (واتە بەر لە دەیەیەک یان دوو دەیە) هەستیان بەوە کرد کە رەگەزی گێڕانەوە لە خولگەی شیعردا ون بووەو نەماوە، من دەزانم کە زۆرێک لەو شاعیرانە هەوڵیان دەدا ئەو رەگەزە دووبارە بۆ نێو شیعری هاوچەرخ بگێڕنەوە، لەوێدا جۆرێک لە بێزاری بەرامبەر تۆنی لیریکی پەتی دەرکەوت. بەڵام لێرەدا من گرنگی بەو زاراوەیە دەدەم کە تۆ ئێستا لە قسەکانتدا لە بارەی چیرۆکەوە بە کارت هێنا، ئەویش زاراوەی جیهانە (world) ئەو زاراوەیە لە نووسینەکانتدا بایەخێکی گەورەی هەیە، کاتێک کە تۆ دەڵێیت کاری هونەری جیهان دەخاتە روو، ئەوە لە وێناکردنی رۆمانسیانەی پەیوەست بە گەیاندن (یان خودی و نا بابەتی) دوور دەکەوێتەوە، کاتێک دەڵێیت کاری هونەری یان قەسیدەیەک جیهان دەخاتە روو، ئەوە تۆ بە مانا کۆسمۆلۆژییەکەی بایەخ بە جیهان نادەیت، بەڵکو بە مانا ئەنتۆلۆژییەکەی بایەخی پێدەدەیت.

-ریکۆر: بەڵێ من وشەی جیهان بە دوو مانا بە کار دەهێنم، توانا و فەلسەفی، بۆ نموونە کاتێک بە زمانی فەرەنسی دەڵێین (منداڵێک لە دایک بوو) بەو شێوەیە دەری دەبڕین (vient au monde) واتە هاتە جیهانەوە.

بەمجۆرە لە بارەی جیهانی یۆنان و رۆمانەوە دەدوێین، لێرەدا لە بارەی گریمانە و توانستێکەوە قسە دەکەین کە ماڵێک پێکدەهێنیت، ماڵێک کە خەڵکێکی دیاریکراوی تێدا دەژیت، ئەو ماڵەش دەشێت شوێنی نیشتەجێبوونی تێدا بێت، من زۆر سەرسامم بەو چەمکەی کە هایدگەر خستویەتە روو، پەیوەستە بە سێ زاراوە (بنیاتنان، نیشتەجێبوون، بیرکردنەوە) بەو مانایە جیهان ئەوەیە کە تێیدا نیشتەجێین، چەمکی جیهانیش لە چەمکی ئاسۆ (horizon) پێکهاتووە، واتە ئەو شتەیە کە تاکو ئێمە لێی نزیک بینەوە ئەو لێمان دوور دەکەوێتەوە، دوا بە دوای ئەوەش وزەکەی هەرگیز لە بن نایەت، هەموو ئەزموونێکیش کە ئەو دنیایە بۆمان دەیخاتە روو شتێک لە خۆ دەگرێت، بەڵام ئەو شتە تەنها وەکو توانا (کردەنی) دەمێنێتەوە هەموو ئەو توانایەش کە ئەزموونی ئێمە دەیگرێتە خۆی ئەو شتە پێکدەهێنێت کە بە (جیهان) ناو نراوە.

پ/کەواتە کاری هونەری لە شێوەی (خەیاڵکراو) دادەنرێت، بەو مانایەش جیهان دەخاتە روو کە سنوور بۆ ئاسۆکانی دانانرێت، ئەوە ئەوەیە کە تۆ مەبەستتە؟.

-ریکۆر: پێموایە فەیلەسوفی ئەڵمانی بە جوانترین شێوە گوزارشتی لەوە کردووە، کاتێک کە دەڵێت ئێمە تەنها هەوڵی تێگەیشتنی ناوەڕۆکی قەسیدە نادەین، بەڵکو هەوڵ دەدەین ئەو جیهانەش بە دەست بهێنین کە قەسیدەکە ئینتمای دەکات، یان دەیخاتە روو ، هەروەها ئەو باس لەو خاڵەش دەکات کە ئاسۆکانی تێدا بە ناویەکدا دەچن و تێکدەچڕژێن.

پ/تۆ قسەت لە گادامێر کرد؟.

-ریکۆر: بەڵێ ئاماژەم بۆ گادامێر کرد، وەک ئەوەی کە دوو ئاسۆی یەیەکداچووی سنووری ئەزموونەکەمانە.

پ/ لێرەدا تۆ ئاماژە بە ئاسۆی خوێنەر و نووسەر دەکەیت؟.

-ریکۆر: ئێمە لە ناوەوەی خۆمانەوە دنیایەکمان هەڵگرتووە، وەک چۆن لە دنیایەکدا نیشتەجێین و دەشێ لێرەدا جۆرێک لە ئاوێتەیی لە نێوان ئەو دوو جیهانە بخەینەوە.

پ/ ئایا لێرەدا ئیشکالێک نابینیت کە بە مەسەلەی بەیەکداچوونی ئاسۆکانەوە بەندە؟. با بۆ نموونە خوێنەرێکی هێمن وەرگرین کە حەزی لە شیعری ریلکەیە، ئەو خوێنەرە دەچێتە نێو دنیای ریلکەو لەو دنیایەدا نیشتەجێ دەبێت و وەک یارییەک ئەو دنیایە تاقی دەکاتەوە، بەڵام ئەو یارییە دواجار بە گلەی کردن لە کاری هونەری کۆتایی دێت، من لەو بڕوایەدام لێرەدا کێشەیەک هەیە، ئەویش پەیوەندی بە نیاز پاکییەوەیە، بەڵام بە شێوەیەکی دیاریکراو ئاماژەی پێناکرێت.

-ریکۆر: نیاز پاکی لای کێ؟.

پ/ لای خوێنەر بە دەستەواژەیەکی دیکە ئەو یارییە لە کوێ کۆتایی پێدێت؟ رەنگە ئەو کاتە کۆتایی پێبێت کە لە نێو کاری هونەری دەچیتە دەرەوە، لێرەدا ئەو هونەرە کار لە تۆ ناکات. رۆڵی دنیای کاری هونەری لەوەدایە کە کار بکاتە سەر دنیایەکەی تۆ.

-ریکۆر: ئەو دنیایە کار لە هێزی وەرگرتنمان دەکات، بۆ نموونە هەندێك شت لە نێو کاری هونـەری دەبیـنین کـە لـە ژیانی ئاساییماندا بینینیان لە دەست چووە، "پرۆست" لە زەمەنی گەڕانەوەدا دەڵێت خوێنەر لـە هـەر کتێبێکـدا خـۆی دەخوێنێتەوە، بۆیە لە راستیدا من لە بەر رۆشنایی کاری هونەریدا خـۆم دەخوێنمـەوە. ئـەوەش بـە قەناعـەتی کەسـی خۆمەوە بەندە، من هەڵگری ئیگۆیەکی تایبەت بە خۆمم (چەمکی —ئیگۆ- بۆ بەکارهێنانەکەی فرۆید دەگەڕێتـەوە:و-ك.) منێکی کامل نیم، پاشان ئەوەی کە خودی من (self) داوای دەکات لە راستیدا جگە لەوەی کە قوتابییەکی ئـەو قوتابخانـە هونەری و ئەدەبیانەیە کە خوێندوویەتیـەوەو حـەزی لێیانـە و نوێنەرایـەتیان دەکـات شـتێکی دیکـە نییـە، بۆیـە خـود نوێنەرایەتی جۆرێك لە سەنگەر دەکات، یان ئەو گەوهەرەی کە هەموو ئەو ئەزموونانەی لەخۆ گرتووە. کەواتە بەر لـە کردەی خوێندنەوە منێك نییە لە بەراییدا ئامادەیی هەبێت، چونکە کردەی خوێندنەوە (من)ی نوێ دروست دەکات. لـە یەکێك لە نووسینەکانمدا گوتوومە کاتێك دەخوێنمەوە (من)ی خۆم رووت دەکەمەوە بۆ ئەوەی لە رێگەی خوێندنـەوەوە بگەمە خودێکی دیکەی نوێ.